

Párbeszéd a hagyománnyal. A néprajzi kutatás múltja és jelene. Szerkesztette: Vargyas Gábor. L'Harmattan – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 2011. 857 p. (*Studia Ethnologica Hungarica* XIII.)

Balogh Balázs

A kötet az azonos címmel, a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék jubiláló professzorai: Andrásfalvy Bertalan, Filep Antal, Kisbán Eszter és Pócs Éva tiszteletére megrendezett tudományos konferencia tanulmányá formált előadásait tartalmazza.

Vargyas Gábor által szerkesztett 857 oldalas könyv a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékének és a L'Harmattan kiadónak a közös sorozatában, a *Studia Ethnologica Hungarica* XIII. köteteként látott napvilágot 2011 decemberében.

Szerencsés az a tanszék, az a kutatóműhely, ahol egy időben, egy helyen ilyen nagyszerű tudósok dolgoznak, ahol valóságos professzori gárdáról beszélhetünk. Rögtön hozzá is tehetjük, hogy szerencsések azok a professzorok, akiket megbecsülnek munkájukért, szakmai konferenciát rendeznek és kötetet jelentetnek meg tiszteletükre, akiket nagyra becsül és szeretet övez munkahelyükön. Kétség nem fér hozzá, hogy ilyen nagyszabású, egyszerre négy kutatói életmű előtt fejet hajtó, születésnap jubilálásához köthető vállalkozás még nem volt a néprajztudomány történetében, mint a 2006. szeptember 1–3. között rendezett tisztelő konferencia, amelynek előadásai tudományos dolgozat formájában, kötetbe rendezve most jelentek meg. Maga a kötet is tehát egy kerek évfordulón született meg, egy fél évtizednyi várakozás után. További kerek évfordulót jelent, hogy a tanszék *Studia Ethnologica Hungarica* könyvsorozatát 2001-ben, éppen tíz évvel ezelőtt indították útjára, akkor még Pócs Éva sorozatszerkesztésében.

A tisztelő konferencia több szempontból is kisebb korszakhatárt jelentett a pécsi tanszék életében, hiszen az ünnepelték közül Kisbán Eszter és Pócs Éva akkor nyerte el az egyetem professor emerita címét, csatlakozva ezzel Andrásfalvy Bertalanhoz, aki rangidősként már korábban is e megtisztelő cím birtokosa volt. Ehhez az időponthoz kötődik a négy ünnepelt közül kettőnek a nyugdíjba vonulása is. „Aranykornak” nevezte Vargyas Gábor, akkori tanszékvezető, a kötet szerkesztője azt az időszakot, amelyben egyszerre dolgozhattak ilyen nagy számban akadémiai doktorok és egyben egyetemi tanárok a pécsi néprajzi tanszéken. Ahogy a kötet előszavában fogalmaz: „Mind a négyen meghatározó szerepet játszottak” a tanszék eddigi sikeres működésében. Leegyszerűsítetten fogalmazva: egy irányba húztak. Ez azért is nagy jelentőségű, mert a négy különböző kutatási területen munkálkodó, eltérő érdeklődésű és habitusú tudós a szó valódi értelmében véve igazi egyéniség. Markáns tulajdonságokkal bíró személyiségek, hosszú kutatói- és élettapasztalat során kifinomálódott határozott véleményalkotói képességgel, erős akaráttal megáldva. A néprajztudomány és az oktatás iránti szeretet és alázat, a minőségelvi elkötelezettségük azonban mindig közös nevezőre hozta őket. A közös tudományos műhelynek pedig ebben óriási szerepe van. Ehhez meg kell tudni teremteni a feltételeket, a kollegiális légkört, az inspiráló szakmai környezetet és nem utolsó sorban a közös célok megvalósításához a jó hangulatot.

Ez a kötet más, mint a többi születésnap tisztelő kötet, nem csak azért több és terjedelmesebb, mint más születésnap festschrift, mert nem egy, hanem négy tudós előtt hajt fejet. Ennél lényegesen nagyobb a jelentősége: a könyv egyben tisztelő és panorama a mai néprajzi-antropológiai „felhozatalról”. A négy kutató által vizsgált kutatási területek „helyzetképe” és a tudományszak trendjeinek bemutatása egyszerre. De ami a legfontosabb, ez egy szakmai műhely értékelt megnyilatkozása: a nagy tudósok életművét elhelyezi a tudományszakunk egészében úgy, hogy bemutatja a folytonosságot is, a tanítványok és a fiatalabb generáció által továbbgondolt, az elődök nyomában megindult új kutatási irányokat. Az évfordulók, a születésnapok, a nyugdíjazások, a professor emeritusi címek csak úgy nyernek értelmet, ha van folytatás. Ez a kötet példát mutat arra, hogy egy jól működő műhely

esetében emberi és szakmai szempontok szerint is az az üdvözítő, ha az évfordulók, jubileumok nem bezáródást, elszakadást jelentenek. Ez a konferencia és ez a tisztelgő kötet messze túlmutat tehát önmagán: arról vall, hogy Pécsset olyan szakmai-emberi műhely alakították ki, ahol hosszútávra igyekeznek berendezkedni, ahol a nemzedékváltást lassú átmenetként értelmezik, a tudás átadásának folyamatát tapintattal kezelt lassú processzusként fogják fel. Voltaképpen erről a kötetről a legtöbb, amit elmondhatunk, hogy maga jelképezi, és egyben áttételeken keresztül meg is valósítja azt az átmeneti rítust, amely a generációkon átívelő folyamatosságot jelenti tudományunkban. Ez a legfontosabb szimbolikus és egyben tartalmi többlet, ami miatt más, értékeesebb a szokásos tisztelgő köteteknél.

A kötet szerkezete követi a konferencia szekcióbeosztását, a négy ünnepelt munkásságához igazodva, négy nagy tematikai egységbe osztva az összesen 44 tanulmányt. A tematikus blokkok címei szellemesen alliterálva tükrözik az egyes ünnepelt kutatási területeit: Táj – Társadalom – Tradíció Andrásfalvy Bertalanét, Település – Történelem – Térkép Filep Antalét, Konyha – Kultúra – Korszakok Kisbán Eszterét, végül a Vallás – Világkép – Változás pedig Pócs Éva érdeklődési körére reflektál. A dolgozatok meglehetősen arányosan oszlanak meg az egyes fejezetek között, 13:10:10:11 arányban. Az egyes blokkok nyitó dolgozata mindig egy idősebb pályatárs tanulmánya, aki méltatja, értékeli, összegzi az ünnepeltet valamelyikének tudományos munkásságát. Hofer Tamás igazán szellemes, lényeglátó karcolata Andrásfalvy Bertalanról élvezetes olvasmány, amelyet anekdotákkal is színesít. Kocsis Gyula rendkívül pontos, jól adatolt írása Filep Antal településnéprajzi- és építkezéskutatói munkásságát mutatja be, elhelyezve az ünnepelt életművét a budapesti történeti néprajzi iskola kereteiben. (Ő az egyetlen fiatalabb generáció, de csak az ünnepelttekhez képest.) Szilágyi Miklós a tőle megszokott olvasmányosan áradó, szépírói erényeket is felvonultató portréjában felhívja a figyelmünket többek között arra is, hogy Kisbán Eszter kutatásaiban egyszerre érvényesül a történeti aspektus és a jelenidejűség. Voigt Vilmos saját szavaival méltatja először Pócs Évát, majd az ünnepelttől kapott szövegből idéz jókora szövegrészletet, amelyben Pócs Éva fogalmazza meg, hogy miben látja munkásságának legfőbb vonásait. Voigt Vilmos „külső” véleménye teljességgel rimmel Pócs Éva „belső” vallomásával. Ez bizonyítja, hogy a jelentős szakmai pályáivék értékelését illetően mindig vannak megkérdőjelezhetetlen igazodási pontok.

A pályatársi, idősebb kollégáktól származó értékelő írások után az egyes tematikus blokkok második tanulmánya mind a négy esetben egy-egy tanítvány munkája. Mind a négyen bizonyítják, hogy beérett kutatókká váltak. Máté Gábor Andrásfalvy Bertalan tanszéki utódjaként a baranyai Völgyseg táji karakterének vázlatára vállalkozott szem előtt tartva a kistájak, mikrorégiók meghatározásában a földrajzi, történeti és nyelvészeti szempontok mellett a kapcsolatrendszer vizsgálatainak jelentőségét. Filep Antal kutatásaihoz kapcsolódva Hosszú Csaba a Pécs környéki szőlőhegyek 18–19. századi történeti néprajzáról tár fel értékes adatokat. Kiugróan fontos tanulmánya a kötetnek Kuti Klára *Trendek, kérdések és források a jelenkori magyar táplálkozáskultúrában* című írása. Kisbán Eszter tanszéki utódja átfogó összegzését adja a cimbem megjelölt témakörnek. Ez a tanulmány egészen biztosan sokszor hivatkozott, megkerülhetetlen tanulmányává válik a további táplálkozáskutatásoknak. Tóth G. Péter több Pócs Éva által vezetett OTKA és egyéb kutatásban vett már részt. E kötetben is kitett magáért: egy terjedelmes, térképekkel, táblázatokkal, ábrákkal és grafikonnal színesített kitűnő összefoglalásban mutatja be a mesterének oly kedves témakört, a magyarországi boszorkányperek feltárásának kutatástörténetét, a kezdetektől napjainkig.

Az Andrásfalvy Bertalanhoz kapcsolódó tömb tudománytörténeti érdekességekben bővelkedő cikke Szabó Mátyásé, aki Sigfrid Svenson és Albert Eskröd svéd kutatók életművében tapintja ki a tájhoz kötődő tudományos gondolkodás sajátosságait. Az írás anekdotákkal gazdagon színesített lebilincselő olvasmány. Borsos Balázs a tőle megszokott alaposággal ír az ünnepelt életművében központi szerepet játszó témáról, az árvíz és az ártéri gazdálkodás összefüggéseiről. Viga Gyula az általa módszeresen vizsgált Bodroghöz kapcsán a táj és a hagyományos paraszti gazdálkodás átalakulásának kölcsönhatásairól írt tanulmányt. Tomisa Ilona történeti néprajzi vizsgálatainak régóta tárgya a 16–17. századi vizitációk kutatása, most a Hódoltság kori Magyarország tájszerkezetéhez tár fel adatokat. A témablokk

egyik leghangsúlyosabb tanulmányát Mohay Tamás jegyzi, aki korábbi Csíksomlyóról megjelentetett cikkeinek egy kiegészített, bővített adatolását változtatva publikálta. A búcsújáróhely vonzásköréről írt, adat gazdag, táblázatokkal szemléltetett tanulmánya példaértékű. Pozsony Ferenc az erdélyi út menti keresztokról 33 fotóval illusztrált tanulmánya jó összefoglalása a témának. Gráfik Imre szombathelyiként a dunántúli táj nagy ismerője, aki az 1989-es rendszerváltozás óta eltelt időszakban vizsgálja a Pannon táj vonzerejének sajátosságait. Kotics József a reprivatizáció hatásának elemeit kutatja a gazdálkodói stratégiákban. Felföldi László és Varga Sándor tanulmányai jelzik, hogy az ünnepektől életművében a tánc kutatás is szerepet játszott. Felföldi László a táncfolklorisztikai forráskiadás kérdéseit és problémáit taglalja, Varga Sándor pedig a tánc tanulást és annak társadalmi hátterét vizsgálja Visán. Friss szempont ebben a tanulmányban a testtechnika és az utánzás szerepének vizsgálata.

Sok az átlagosnál jobb, és pár kiváló tanulmányt tartalmaz a kötet. Egyértelműen a tanulmánygyűjtemény egyik kiemelkedő teljesítménye Tánzos Vilmosnak a moldvai csángók magyar nyelvismertetéséről írt dolgozata. A több mint 80 oldalas munka elején leszögezi a szerző, hogy a rendszerváltás után, az 1990-es évek derekán végzett terepkutatásainak adatai több mint egy évtizeddel később már nem érvényesek, mert a modernizációs tényezők a nyelvhasználat és a nyelvi mentalitás terén is gyökeresen új helyzetet teremtettek a moldvai csángó településeken. 2008 és 2010 között hatalmas, új terepkutatást végzett a szerző, melynek eredményeit – összevetve a másfél évtizeddel korábban gyűjtött anyagokkal – táblázatokkal, adatokkal alátámasztva, lenyűgöző alaposággal, friss szempontrendszer szerint és logikus felépítésű szerkezetben elemzi.

A Filep Antal munkásságához kapcsolódó tömbben Reisz T. Csaba rövid írásban mutatja be a 18. századi magyar térképészetben az ortográfiai törekvéseket. Juhász Antal térképekkel gazdagon illusztrált tanulmánya a kéziratos térképek szerepét taglalja a településkutatásban.

Bárth János a 18. századi határpercek térvázlatairól írt rövid dolgozatot. Perger Gyula az út menti keresztet, szobrok és más szakrális építmények vizsgálata kapcsán megállapítja, hogy a települések szerkezeti átalakulása gyakran értelmezhetetlen szituációba helyezi a vizsgált szakrális emlékeket, amelyek új helyzetükben semmilyen kölcsönhatásban nincsenek az őket körülvevő tájjal, környezettel. Zentai Tünde a Dél-Dunántúl hímes templomairól nyújt áttekintést térképpel és képekkel illusztrált dolgozatában. Kemecsi Lajos *Történeti források a népi építészet kutatásában 1976 és 2010 között* című munkájában a jelzett időszakban megjelent, írott történeti forrásokat elemző feldolgozásokról ad áttekintést. Sabján Tibor a Magyar Néprajzi Lexikon építészeti címszavait vette górcső alá. Rövid írásának megállapítása, hogy egyedül az épületszerkezeteket bemutató része mutat komoly hiányosságokat a Lexikonban. A szerző sajnálatosan korai halála miatt valószínűleg a leadott kézirat korrektúráját sem láthatta már. Cseri Miklós nemzetközi kitekintésekkel gazdagított írását a jelenkori építészeti állapot, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum keretein belül való bemutatásának szenteli, munkáját számos fotó színesíti.

A Kisbán Eszter érdeklődési körébe tartozó, táplálkozás tematikájú dolgozatok közül Bági Anikó tanulmánya a kenyér és a kelt tészták szerepét vizsgálja a mai táplálkozáskultúrában. Flórián Mária a 19. század eleji fogadók táplálkozási vonatkozásait elemzi az úton járók ellátásától az étlapokig, illetve a piaci választék bemutatásáig. Knézy Judit a dél-dunántúli római katolikus böjtös ételek kapcsán először bemutatja a Kárpát-medence népei böjti ételeinek, étrendjének általános vonásait, majd a böjtös napok és időszakok étrendjét 20. századi visszaemlékezések alapján elemzi. Küllös Imola szövegrészletekkel bővebben illusztrált tanulmányában azt vizsgálja, hogy az ételek és az italok hogyan jelennek meg a 17–19. századi közköltészetben. Selmecei Kovács Attila rövid áttekintést ad a kézimalom használatának korszakairól. Bödi Erzsébet azt vizsgálja, hogy Kolozsvárt az adót megállapító „vonásigazítók” munkájuk végeztével milyen vendéglátásban részesültek, mikor a város vendégül látta őket. A számadáskönyvekben megmaradt bejegyzéseket mutatja be a szerző. Jól áttekinthető tanulmányában Bereczki Ibolya a táplálkozáskultúra változási tendenciáit elemzi a 20. század utolsó harmadában. Szakaszolásában az 1970–1985, 1985–1995 és 1995-től napjainkig terjedő időintervallumokat különböztet meg. Sárkány Mihály tanulmánya érdekes etnológiai színt folt a kötet-

ben. A kikuju népi táplálkozásról írt munkájának fontos megállapítása, hogy – Kisbán Eszter munkásságára hivatkozva – a táplálkozást, mint kulturális rendszert, az életvitel egészével összefüggésben kell vizsgálnunk. A szerző által kutatótt kikujuk nem tartoznak az étkekben szűkülőködő afrikai népek közé. Összegzésében afrikai megfigyeléseit esetenként összeveti az európai párhuzamokkal is.

Pócs Éva az ünnepek között alfabetikusan az utolsó. A tiszteletére írt *Vallás – Világkép – Változás* blokk fontos tanulmánya Klaniczay Gáboré, aki több közös boszorkányper kutatásban vett részt az ünneppel. Jelen dolgozata is a gyógyítók elleni boszorkányvád problematikáját elemzi a magyar boszorkányperek tükrében. Petneki Áron tanulmánya azt vizsgálja, hogy a magas hegyek hogyan jelennek meg a gonosz lakóhelyeiként a középkori és kora újkori mentalitásban. Ilyés Zoltán a hajdúdorogi görög katolikus püspökség Csík megyei szervezésének tanulságait mutatja be. Barna Gábor az Élő Rózsafüzér egyesület példáján a vallási csoportkultúra sajátosságait taglalja a 19–20. században. A Pócs Éva által vezetett gyimesi kutatásokból fakad a szintén a pécsi tanszéken oktató Hesz Ágnes (az ünnepekt Herder ösztöndíjasának) munkája, amely a halottakkal kapcsolatos álmelbeszélések szerepét vizsgálja Hidegségen a mindennapi kommunikációban. Komáromi Tünde elsősorban a Szerгиеv Poszad-i terepmunkájára alapozva írt tanulmányt az orosz ortodox ördögűzők kapcsán a megszállottság és a megtérés eseteiről, folyamatairól. Kristóf Ildikó az amerikai Délnyugaton szerzett tapasztalatai alapján rámutat arra, hogy az amerikai indián boszorkányüldözések – ahogyan más, európai boszorkányüldözések – sem választhatók el a politikum különböző megjelenési formáitól. Szacsy Éva a 16–18. századi protestáns egyházi irodalomban és a prédikációkban megjelenő ördöggépzetekről írt adat gazdag tanulmányt. A kötet záró tanulmányát Grynaeus Tamás írta, aki Hadikfalváról származó, Érden élt adatközlőjétől gyűjtött Tardó László balladáját mutatja be és elemzi. Sajnos a szerző nem tudta már – a szerkesztő jegyzete szerint – ellenőrizni a tanulmány szerkesztett változatát.

A tanulmányok hosszú sora csak „távíratí stílus” tömörségével mutatható be, de reményeim szerint így is érzékelhetővé válik az olvasó számára, hogy mennyire sokszínű palettát kínál a kötet a néprajztudomány különböző területeiről.

Nagy Janka Teodóra: Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781–1821). Mindennapi jegyzőkönyvek a Makó Városában előfordult ügyes bajos állapotokról. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2012. 272 p. (Documenta et Monographiae Universitas Quinqueecclesiensis Faculta de Illyés Gyula Nominata 1.)

Bognár Szabina

Nagy Janka Teodóra főiskolai tanár jogászként és néprajzsként immár több mint tizenöt éve kutatja a jogi népeletet. Úttörő munkát végzett a népi jogi gyűjtések történetének levéltári forrásokon alapuló feltárásában és eredményeinek közreadásában. Forrásközléssel párosuló kutatástörténeti áttekin-téseivel egy jó másfél évtizedes csöndet tört meg, hiszen Tárkány Szücs Ernő 1981-ben megjelent *Magyar jogi népszokások* című munkája után ő volt az, aki a kutatástörténet szempontjából elsőként feldolgozta azt a levéltári forranyaggyűjtést, melyből a Györffy István kezdeményezésére indult gyűjtőmozgalom története rekonstruálható. A szerző 2002-ben publikált doktori értekezésében a tradícionális népi önkormányzatok vizsgálata kapcsán bemutatta, milyen eredményekkel gazdagíthatja a jogi néprajz a klasszikus jogtörténeti vizsgálatokat. A kutatástörténeti munkái mellett iránymutató esettanulmányokat is közölt egy-egy település (például Bölcse, Makó) jogéletéről, egyes tárgyak, szokások (például áldomás) jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti háttéréről.

Ebbe a sorba illeszkedik *Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781–1821) – Mindennapi jegyzőkönyvek a Makó Városában előfordult ügyes bajos állapotokról* című monográfia is. A kiterjedt forrásbázison alapuló – közel nyolcezer oldalnyi forrásanyagból,